

4. Потапчук А. А., Матвеев С. В., Дидур М. Д. Лечебная физическая культура в детском возрасте. СПб. : 2007 40 с.
5. Рудневская В. А., Уколова Г. Б. Биологические аспекты физической культуры и спорта / Актуальные проблемы развития физической культуры и спорта в современных условиях: Курск, 2019 160-164 с.
6. Солуковцева Т. В., Уколова Г. Б. Волейбол как здоровый образ жизни / Современные проблемы развития физической культуры и спорта; [под ред. Е. Е. Скриплева]. Курск: Изд-во Юго-зап. гос. ун-та, 2015 12-16 с.
7. Моругина П. Ю., Уколова Г. Б. Педагогика физической культуры и спорта / Актуальные проблемы развития физической культуры и спорта в современных условиях: Курск, 2019 107-110 с.
8. Курчма В. Р. Гигиена детей и подростков: Изд-во «ГЭОТАР-Медиа», 2010 289 с.

АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ-МІГРАНТІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ШКІЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В США

Синишина В.М.,

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології*

Ужгородського національного університету,

Мигалина З.І.

*аспірант кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи*

Ужгородського національного університету

ADAPTATION OF CHILDREN-MIGRANTS AS AN IMPORTANT ASPECT OF SCHOOL PSYCHOLOGICAL SERVICE'S ACTIVITY IN USA

Synychyna V.M.,

*candidate of psychological sciences,
associate professor of the department*

of psychology of Uzhhorod National University,

Myhalyna Z.I.

*post graduate student of the department
of general pedagogy and pedagogy*

of higher school of Uzhhorod National University

Анотація

В статті розглядається проблема адаптації підлітків-мігрантів. Проаналізовано досвід США в цьому плані, оскільки США традиційно вважаються країною мігрантів і мають значні досягнення в організації роботи з мігрантами. Підкреслюється важлива роль шкільної психологічної служби в адаптації дітей-мігрантів.

Abstract

This article deals with the problem of adaptation of children-migrants. The experience of USA is analyzed because there are many migrants in this country. American society has great achievements in this aspect. The important role of school psychological service in adaptation of children-migrants is underlined.

Ключові слова: діти-мігранти, адаптація, шкільна психологічна служба, досвід США.

Keywords: children-migrants, adaptation, school psychological service, USA experience.

Міграційні процеси набули з другої кінця ХХ століття глобальних масштабів, охопивши всі континенти планети, соціальні верстви і групи суспільства, різні сфери суспільної життєдіяльності.

Міграція – від латинського «migratio» – переселення, переміщення населення, яке може відбуватися в межах однієї країни (внутрішня міграція) або з однієї країни в іншу (зовнішня міграція). Це складний за своєю природою, різноманітний за формами і наслідками соціальний процес, який вимагає детального, ретельного дослідження і є одним з основних факторів, що впливають на стабільність суспільства.

Країною мігрантів традиційно вважаються Сполучені Штати Америки, тому саме в цій країні

накопичено значний досвід роботи з мігрантами. Особливо це стосується роботи з дітьми-мігрантами.

Різні аспекти проблеми мігрантів досліджуються багатьма американськими вченими: Р.Гарсія, Т.Джакобі, П.Хаммер (загальні питання роботи з мігрантами), Дж.Бенкс, С.Ніето, К.Сліттер (вирішення освітніх проблем мігрантів), Г.Гей, Т.Говард, П.Лаурер (підготовка фахівців для роботи з дітьми-мігрантами).

Зарубіжними вченими виявлено, що міграційні процеси призводять до виникнення комплексу проблем у дітей, які характеризуються певною специфікою і вимагають детального вивчення та невідкладного вирішення. Найважливішими серед них є:

психологічні стреси, пов'язані з вимушеною зміною місця проживання (підлітки, в силу своєї залежності від дорослих, завжди є вимушеними мігрантами) і порушенням структури звичних культурно-комунікативних, родинно-сімейних, природно-територіальних та інших зв'язків; криза ідентичності, неузгодженість в системі цінностей і соціальних норм; загальна незадоволеність різними сторонами життєдіяльності і самим собою; труднощі пристосування до вимог системи; пристосування до нового середовища спілкування, і як наслідок нерідко виникнення стану відчуженості, тривожності, психічної напруги й агресивності, підвищеної конфліктності та ін. [1; 2].

Отже, основні труднощі мігрантів проявляються в адаптації до умов нового середовища. Тому вважаємо за доцільне більш детально розглянути деякі аспекти процесу адаптації.

Поняття «адаптація» походить від латинського слова «adaptatio» - пристосування. Вивченню адаптації присвячені дослідження не тільки в рамках психології, але й інших наук, зокрема, біології, соціології й фізіології організму. Інтенсивний розвиток системного підходу в 50-х роках ХХ століття вплинув на логіку наукового дослідження, і, зокрема, на вивчення адаптації. Системний підхід розглядає поведінку як цілісний процес, спрямований на адаптацію організму до середовища й на активне перетворення середовища.

Перші дослідження адаптації були пов'язані з концепцією гомеостазу. Термін «гомеостаз», запропонований У. Кенноном, означає динамічний стан біологічної рівноваги в організмі, що забезпечує оптимальні умови його життя й розвитку [3]. У рамках гомеостатичного підходу адаптація розуміється як досягнення стійкості організму, ліквідація психічної напруги, установа гармонічних відносин із середовищем.

У сучасній літературі поняття «адаптація» має певну багатозначність. Теоретичний аналіз дозволяє зробити висновок про те, що сьогодні немає єдиної точки зору на цей феномен. Однак загальним для всіх досліджень адаптації залишається уявлення про даний феномен як про взаємодію індивіда й середовища.

Існує кілька основних сфер адаптації, кожна з яких є предметом вивчення певної галузі знань. Уперше поняття адаптації було використано в біології, де вивчалися взаємозв'язки організмів з навколишнім середовищем. У рамках фізіології досліджуються особливості реакцій органів або психічних процесів на робоче навантаження або на несприятливі умови діяльності. Адаптація розуміється в цих роботах як процес перебудови різноманітних функцій організму, спрямований на підтримку внутрішнього гомеостазу. У соціології вивчається соціально-економічна адаптація, позитивний результат якої полягає в підтримці певного рівня життя, здатності людини зберігати й підвищувати соціальний статус і задовольняти свої матеріальні й духовні потреби.

У психології поняття адаптації також представлено досить широко. Адаптація людини має безпосереднє відношення до проблеми психічного благополуччя, яка є фундаментальною проблемою всієї психологічної науки. Різні напрямки в тій або іншій формі вирішують питання про відносини індивіда й навколишнього середовища. Увага дослідників усе частіше звертається до проблеми адаптації людини до соціальних умов.

У сучасних умовах людині протягом свого життя неодноразово доводиться зустрічатися зі змінами соціального середовища. Це приводить до того, що минулий досвід суб'єкта стає недостатнім і непридатним для життя в нових умовах, і людина виявляється в ситуації, що передбачає необхідність змінювати себе, або середовище, або те й інше разом, тобто людина виявляється перед необхідністю адаптуватися до умов, що змінилися, навіть в умовах соціальної й економічної стабільності.

Адаптація – це динамічний процес. Завдяки цьому, рухливі системи живих організмів, незважаючи на мінливість умов, підтримують стійкість, необхідну для існування, розвитку й продовження роду. Процес адаптації реалізується щоразу, коли в системі «організм-середовище» виникають значимі зміни, і забезпечується формування нового гомеостатичного стану, який дозволяє досягати максимальної ефективності фізіологічних функцій і поведінкових реакцій. Оскільки організм і середовище перебувають не в статичній, а динамічній рівновазі, їх співвідношення міняється постійно, а, отже, постійно повинен здійснюватися процес адаптації.

До сьогоднішнього дня не розроблена чітка єдина теорія соціально-психологічної адаптації особистості, яка дала б вичерпну відповідь на запитання про те, які адаптивні механізми дозволяють особистості подолати складні життєві ситуації й досягти стану адаптованості.

У рамках теорії психоаналізу вважається, що людина від народження має засоби адаптації, які розвиваються, а потім використовуються в адаптивних процесах. У психоаналізі розглядається низка процесів, за допомогою яких людина може успішно адаптуватися до навколишнього середовища.

Психоаналітичний підхід пропонує концепції адаптації, далекі від поглядів З. Фрейда. У контексті індивідуальної психології А. Адлера стиль життя є способом адаптації людини. Стиль життя заснований на зусиллях, спрямованих на подолання почуття неповноцінності; основними характеристиками, що визначають життєвий стиль особистості, є соціальний інтерес і ступінь активності. За А. Адлером, добре адаптована людина приносить своєю діяльністю певну користь суспільству. У неї досить сміливості, щоб відкрито зустрічати проблеми й труднощі, які трапляються в її житті [4]. Таке розуміння адаптації близьке до поглядів, характерних для гуманістичної психології, хоч зроблене в межах психоаналітичного підходу.

Суттєвий внесок у розвиток поняття адаптації вніс творець операційної концепції інтелекту й генетичної епістемології Ж. Піаже. Досліджуючи які-

сний розвиток інтелектуальних структур, Піаже розглядав інтелект як особистісну властивість живого, що адаптується до навколишнього середовища. Адаптація при цьому підрозділяється на взаємозалежні компоненти – асиміляцію й акомодацию. Асиміляція розуміється як пристосування за рахунок змін середовища. Процес акомодации представляє собою пристосування організму й особистості до властивостей середовища [5].

У рамках інтеракціонізму поняття адаптації тлумачиться як активна взаємодія особистості й середовища. Ефективною адаптація вважається в тому випадку, якщо особистість відповідає мінімальним вимогам і очікуванням суспільства. У цьому плані підкреслюється певна відмінність між поняттями «адаптація» (adaptation) і «пристосування» (adjustment). Зазвичай поняття «adjustment» характеризує те, як організм пристосовується до вимог специфічних ситуацій. Поняття «adaptation» пов'язане з ефективними способами вирішення життєвих проблем.

В інтеракціонізмі виділяються два типи адаптаційного реагування на вплив середовища. У першому випадку адаптивною вважається конформна поведінка особистості у відповідь на вимоги, пропонувані суспільством. Другий тип адаптивної поведінки характеризується успішним прийняттям розв'язків, проявом ініціативи. Основу цього типу адаптивної поведінки становить ідея активності особистості, творчий, цілеспрямований характер дій, прийняття відповідальності за власне майбутнє.

У біхевіоризмі поняття пристосування (adjustment) є основним. Згідно з поглядами біхевіористів дезадаптивний стан людини обумовлений помилковою минулою поведінкою. Біхевіоральна терапія А. Бандури спрямована на формування способів адаптивної або соціально бажаної поведінки, яка буде корисною при зустрічі з тими або іншими складними життєвими ситуаціями, її метою є підвищення ініціативи й поліпшення навичок соціального спілкування. [6].

Для гуманістичної психології, заснованої на філософії екзистенціалізму, характерне уявлення про те, що природа людини ніколи не може бути вивчена повністю, тому що життя людини визначається системою її виборів і тим, як вона усвідомлює своє буття. Згідно з концепцією екзистенціалізму й поглядів К. Роджерса, подальше життя людини залежить від її світоглядної позиції, а не від зовнішніх факторів. Логічним продовженням такого підходу є принципи особистісного росту, розвитку людського потенціалу, які розглядаються в якості основної мети адаптації. Адаптація розуміється не як кінцевий результат, а як напрямок руху (розвитку) людей [7].

Різні види адаптації (психофізіологічна, біологічна й соціально-психологічна) слід розглядати як підсистеми усередині явища адаптації індивіда в цілому. Соціально-психологічна адаптація особистості, будучи одним з видів адаптації, її підсистемою, у свою чергу, являє собою складне системне явище, спрямоване на спільну зміну особистості й

соціального середовища з метою досягнення оптимального співвідношення між ними.

Згідно з дослідженнями американських учених (А. Дардер, С. Ніето, К. Сліттер та ін.), найважливішою умовою ефективності адаптаційного процесу дітей-мігрантів є максимальне задоволення актуальних потреб, серед яких найбільше значення набувають потреби в: почутті спільності, спілкуванні, хороших взаєминах, приналежності до певної групи, отриманні знань, самореалізації, можливості бути самим собою, соціально-психологічної захищеності, впевненості в майбутньому, матеріальному благополуччі, сприятливих умовах проживання.

Серед багатьох об'єктивних факторів, що впливають на процес соціально-психологічної адаптації підлітків-мігрантів в нове соціокультурне середовище, особливе значення, на думку більшості американських учених, має школа як інститут соціалізації. Саме школа, яка є специфічним полікультурним освітнім середовищем, має можливість створити всі умови для ефективності процесу соціально-психологічної адаптації підлітків-мігрантів при організації відповідної допомоги та психологічної підтримки.

Важливу роль в адаптації дітей-мігрантів відіграє психологічна служба, яка функціонує в кожній американській школі. Шкільні психологи об'єднані в Національну асоціацію шкільних психологів, яка є складовою частиною Американської психологічної асоціації (APA). Зауважимо, що більшість з них мають магістерський рівень (1-2 річні програми, які включають 10-15 курсів), або рівень доктора філософії (Ph.D) чи доктора психології (Psy.D) (4-5 річні програми, які включають 25-30 курсів), рік інтернатури і зазвичай захист дисертації. Крім цього, потрібно мати 1-2 роки практики, щоб отримати ліцензію на повноцінну психологічну діяльність. Слід підкреслити, що в США не здійснюється підготовка психологів на рівні бакалавра, що свідчить про важливе значення, яке надається цій професії і велику відповідальність фахівця психології.

В роботі з дітьми-мігрантами психологи здійснюють індивідуальне тестування, пряме і непряме втручання, супервізію, корекцію, превенцію.

Чільне місце в їх діяльності посідає організація в шкільному середовищі психолого-педагогічного супроводу процесу адаптації підлітків-мігрантів, який є складною соціально-психологічною та педагогічною діяльністю, що охоплює весь освітній процес (навчання, виховання і розвиток), виступає єдиною психолого-педагогічною системою, що включає в себе об'єкт і суб'єкт, її цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний і оціночно-результативний компоненти. Це цілеспрямований, спланований і особливим чином організований освітньо-виховний процес, спрямований на створення необхідних умов, що сприяють повноцінній самореалізації особистості та її інтеграції в соціумі. Це напрямки, де психологія та педагогіка інтегруються, виступаючи, як система дій, доповнюючи зусилля одна одної у вирішенні загальної задачі. Вирішення

такого завдання також вимагає реалізації комплексного підходу на основі синтезу даних інших наук: культурології, етнології, релігієзнавства, права та соціології.

Вирішення завдання успішної психологічної і соціально-педагогічної адаптації підлітків з сімей мігрантів до нової соціокультурної ситуації в освітньому середовищі вимагає реалізації комплексного підходу на основі синтезу даних різних наук: психології, педагогії, культурології, етнології, релігієзнавства та соціології. Психолого-педагогічний супровід процесу адаптації підлітків з сімей мігрантів містить програми, спрямовані на створення в навчальному закладі толерантного розвиваючого простору, що включає вплив на освітнє середовище, оточення підлітка (однолітків, батьків, вчителів), а також на нього самого. Результатом цього має стати збереження і розвиток психічного здоров'я учнів як одного з компонентів соціальної компетентності, показника успішної адаптації. Особливе значення надається навчанню дітей і підлітків конструктивним формам взаємодії на тому етапі, коли агресивні реакції на оточуючих сприймаються ними як нормальні і прийнятні.

Виокремлення такої детермінанти збереження психологічного здоров'я, як толерантна свідомість, дозволило визначити вектори психолого-педагогічного супроводу процесу адаптації підлітків-мігрантів: адаптація в системі суспільних відносин і особистісний ріст; формування стійкого позитивного досвіду взаємовідносин і взаємодії; організація соціального середовища, в якому забезпечується створення сприятливих психолого-педагогічних умов формування мотивації на соціально-психологічну адаптацію, толерантні міжособистісні взаємини; стимулювання особистісних змін; корекції конкретних форм поведінки, що відхиляється від норми; створення умов для особистісних змін.

Для вирішення цих завдань повинні бути об'єднані зусилля всіх державних і громадських інститутів, в першу чергу, сім'ї та системи освіти, з метою створення толерантного розвиваючого простору, спрямованість зусиль на гуманізацію всього суспільства, а також підвищення соціальної відповідальності всіх за зростання гуманності. Проблема формування міжнаціонального толерантного середовища, в яке потрапляють неповнолітні з мігрантських сімей, є основною у вирішенні проблеми адаптації дітей і підлітків-мігрантів.

Таким чином, психолого-педагогічний супровід процесу адаптації дітей і підлітків-мігрантів своєю кінцевою метою вбачає формування і розвиток у них, насамперед, соціальної компетентності, толерантності, що веде, в свою чергу, до формування відповідальності; емоційної саморегуляції; навичок конструктивної взаємодії; адекватної самооцінки, узгодженої з потребою в досягненні; мотивації досягнення успіху; конструктивної поведінки в життєвих труднощах.

Організація психолого-педагогічного супроводу процесу соціально-психологічної адаптації, що забезпечує швидке і повне подолання негативних наслідків «культурного шоку», проходження кризи ідентичності, що настає в результаті крос-культурного переміщення, є ефективним інструментом сприяння адаптації підлітків-мігрантів до нової ситуації в соціокультурному середовищі. Важлива роль в цій роботі, безперечно, належить шкільній психологічній службі.

Оскільки в Україні останнім часом теж набувають поширення процеси міграції, особливо внутрішньої, що пов'язано з воєнними діями на сході країни, досвід США в організації роботи з дітьми-мігрантами варто запозичити і впроваджувати в діяльність шкільної психологічної служби.

Список літератури

1. Darder A. Culture and power in the classroom: A critical foundation for bicultural education / A.Darder. – New York: Bergin & Garvey, 1997. – 509p.
2. Jacoby T. Reinventing the melting pot: The new immigrants and what it means to be American / T. Jacoby. New York: Basic Books, 2004. – 456 p.
3. Cannon W. Bodily changes in pain, hunger, fever and rage (2-nd ed.) / W.Cannon. New York: Appleton-Century-Crofts, 1929. – 227 p.
4. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – М.: Прогресс, 1995. – 275 с.
5. Smith L. From Piaget to the present / L.Smith. London: Routledge, 2001. – 280 p.
6. Bandura A. Social learning theory / A. Bandura. New York: Prentice Hall. – 320 p.
7. Роджерс, К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М. : Прогресс, 1994. – 478 с.